

MALİYYƏ RESURLARINDAN DAHA EFEKTİV İSTİFADƏ PERSPEKTİVLƏRİ

L.S. Sultanlı

Azərbaycan Universiteti, Ceyhun Hacıbəyli, 71, Bakı, Azərbaycan

e-mail: lemansultan1@gmail.com

Xülasə. Məqalədə həm beynəlxalq, həm də yerli təcrübəyə əsaslanaraq, maliyyə resurslarından daha effektiv istifadə perspektivləri araşdırılmışdır. Araşdırmanın nəticələri göstərir ki, düzgün qurulmuş maliyyə strategiyası olmayan müəssisələr likvidlik çatışmazlığı, borc problemləri və idarəetmədə səmərəsizliklə qarşılaşa bilərlər.

Açar sözlər: Maliyyə idarəetməsi, kiçik və orta müəssisələr, rəqabət qabiliyyəti, gəlirlilik.

Giriş

Müasir iqtisadiyyatlarda kiçik və orta müəssisələr (KOM-lar) iqtisadi inkişafın əsas hərəkətverici qüvvələrindən biri hesab olunur. Bu müəssisələrin fəaliyyətinin dayanıqlılığı və uğurlu inkişafı, bir çox hallarda, onların maliyyə idarəetmə strategiyalarının düzgün qurulmasından asılıdır. Son illərdə dünyanın müxtəlif ölkələrində aparılmış araşdırmalar da təsdiqləyir ki, effektiv maliyyə idarəetməsi – xüsusilə pul vəsaitlərinin, borcların və investisiyaların idarə olunması – KOM-ların uzunmüddətli fəaliyyəti, gəlirliliyi və rəqabət üstünlüyünün əldə olunmasında mühüm rol oynayır. Bu tədqiqat, beynəlxalq və yerli təcrübələrə əsaslanaraq, maliyyə idarəetmə üsullarının müəssisələrin ümumi fəaliyyətinə təsirini təhlil edir.

Son illərdə ölkəmizdə dövlətin həyata keçirdiyi maliyyə dəstəyi strategiyası sayəsində biznes sektorunda nəzərəcarpacaq dərəcədə inkişaf və keyfiyyət artımı müşahidə olunmaqdadır. Lakin digər inkişaf etməkdə olan ölkələrdə olduğu kimi, yerli müəssisələr də idarəetmə bacarıqları, səriştəli insan resurslarının çatışmazlığı, maliyyələşmə imkanlarının məhdudluğu və effektiv marketinq fəaliyyətlərinin həyata keçirilməsi baxımından ciddi problemlərlə qarşılaşırlar [4, s.14]

Xüsusilə maliyyə idarəetməsi texniki bilik və bacarıq tələb edən sahə kimi fərqlənir və bu, əksər hallarda müəssisələr üçün əsas çətinliklərdən biri olur. Ölkəmizdəki biznes strukturlarının maliyyə idarəçiliyi sahəsində üzləşdiyi çətinliklər əsasən maliyyə resurslarına məhdud çıxış, qeyri-effektiv maliyyə planlaması və uyğun təcrübənin olmaması ilə əlaqədardır. Bu səbəbdən mövcud elmi və praktik araşdırmaların əksəriyyəti əsas diqqəti bu problemlərə yönəlmişdir [5, s.15].

Nəticədə, mühasibat uçotunun pul vəsaitlərinin dövriyyəsinin idarə olunması, kapitalın idarə edilməsi, investisiya qərarlarının verilməsi, kredit və debitor borclarının idarə olunması, səhmdar münasibətlərinin tənzimlənməsi və xərclərin optimallaşdırılması kimi vacib komponentlərinin araşdırılması yetərinə inkişaf etdirilməmişdir. Beynəlxalq təcrübəyə malik

menecerlərin və maliyyə konsaltinq xidmətlərinin yüksək qiymətləri bu sahədə kənar mütəxəssis dəstəyinə çıxışı məhdudlaşdırır. Eyni zamanda, sahibkarların öz təcrübələrinə güvənərək qərarların başqaları tərəfindən verilməsinə qarşı ehtiyatlı yanaşması da idarəetmədə peşəkar yanaşmanın tətbiqinə əngəl yaradır [6, s.25].

Bütün bu amillər effektiv maliyyə idarəetmə sisteminin qurulmasına maneələr yaratsa da, onların düzgün şəkildə aradan qaldırılması bu sistemin inkişafına əhəmiyyətli töhfə verə bilər. Belə bir mühitdə iqtisadi qeyri-müəyyənliklər və yüksək rəqabət şəraiti fonunda düzgün maliyyə strategiyalarının qurulmaması müəssisələrin davamlılığı üçün ciddi təhlükə yarada bilər.

Uğurlu müəssisələrin ümumi xüsusiyyətlərindən biri, maliyyə vəsaitlərinin düzgün idarə olunması və gündəlik maliyyə əməliyyatlarına effektiv nəzarətin təmin edilməsidir. Bu məqsədə çatmaq üçün güclü və sistemli maliyyə idarəetmə strukturlarının mövcudluğu vacib hesab olunur. Strateji maliyyə menecmenti, müəssisənin rəhbərliyi tərəfindən qəbul edilən əsas maliyyə qərarlarını və onların həyata keçirilməsinə yönəlmiş prosedurları əhatə edir. Əvvəlki tədqiqatlar göstərir ki, iqtisadi planlaşdırma, dəqiq mühasibat uçotu, kənar ekspertizaya əsaslanan rəhbərlik və maliyyə sabitliyi sahibkarlıq fəaliyyətinin uğur qazanmasında mühüm rol oynayır [7, s.8-12].

Effektiv və davamlı maliyyə nəzarətinin müəssisənin böyümə və gəlirlilik potensialına təsiri geniş şəkildə qəbul olunsay da, mühasibat uçotu və maliyyə strategiyalarının praktik tətbiqləri barədə elmi ədəbiyyatda kifayət qədər araşdırma yoxdur. Xüsusilə bu prosedurların effektivliyinin ölçülməsi və firmaların ümumi fəaliyyətinə təsiri ilə bağlı araşdırmaların sayı məhduddur. Mövcud vəziyyəti təhlil etdikdə məlum olur ki, həm global miqyasda, həm də ölkəmizdə aparılan tədqiqatların əksəriyyəti firmaların maliyyə imkanları və bu sahədə qarşılaşdıqları çətinliklər üzərində cəmlənmişdir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə fəaliyyət göstərən müəssisələr, inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə xarici maliyyə mənbələrinə çıxış baxımından daha böyük məhdudiyyətlərlə üzləşirlər. Bu problem əsasən maliyyə idarəetmə bacarıqlarının zəifliyi, qeyri-kafi maliyyələşmə imkanları və makroiqtisadi sabitliyin olmaması ilə əlaqələndirilir [8, s.293].

Bu çətinliklərə baxmayaraq, müəssisələrin maliyyə strategiyalarına kifayət qədər diqqət yetirməməsi müşahidə olunur. Halbuki maliyyə idarəetməsinin düzgün həyata keçirilməsi xarici investisiya cəlbə və daxili resurslardan səmərəli istifadə üçün vacib şərtidir. Məsələn, istehsal və marketinq sahəsində uğurlar əldə edən bir çox firma debitor borclarının vaxtında yığılmaması və ya maliyyə axınlarının qeyri-adekvat planlaşdırılması səbəbindən likvidlik böhranı ilə qarşılaşa bilər. Eyni zamanda, qısamüddətli maliyyələşmə ilə uzunmüddətli layihələrin maliyyələşdirilməsi və ya xərc təhlilində edilən səhvlər müəssisənin böyümə və gəlirlilik imkanlarını ciddi şəkildə məhdudlaşdırma bilər. Digər tərəfdən, kifayət qədər maliyyə vəsaitinə malik olan bəzi şirkətlər də zəif maliyyə nəzarəti və inventar idarəetməsi səbəbindən uğursuzluqla üzləşə bilərlər [9, s.55].

Bütün bu faktlara baxmayaraq, mövcud araşdırmalar göstərir ki, ölkəmizdəki biznes subyektləri davamlı inkişaf və rəqabətcabiliyyətli mövqelər əldə etmək üçün maliyyə planlaşdırma və nəzarət mexanizmlərinə lazımi əhəmiyyət vermirlər. Halbuki müasir iqtisadi mühitdə strateji maliyyə idarəetməsi uğurlu müəssisə modeli üçün əsas dayaqlardan biri kimi çıxış edir.

Bütün uğurlu firmalar pul resurslarından səmərəli istifadəni və gündəlik maliyyə fəaliyyətlərinə uğurlu nəzarəti təmin etmək üçün güclü maliyyə idarəetmə sisteminə malik olmalıdır. Strateji maliyyə menecmenti müəssisənin idarəetmə strukturunda biznes sahibi və ya menecerlər tərəfindən qəbul edilən mühüm maliyyə qərarları və prosedurlarını əhatə edir. Əvvəlki araşdırmalar göstərir ki, iqtisadi planlaşdırma, mühasibat uçotu, kənar ekspert rəhbərliyi və maliyyə təhlükəsizliyi sahibkarlıq uğuru ilə müsbət əlaqədədir [10, s.9].

Effektiv və səmərəli maliyyə nəzarətinin müəssisənin böyümə və gəlirliliyinə təsiri geniş şəkildə qəbul edilsə də, müəssisələrdə maliyyə strategiyası tətbiqləri ilə bağlı mühasibat uçotu və maliyyə yazılarında az sayda tədqiqat mövcuddur. Bu sahədəki araşdırmaların əksəriyyəti müəssisələrin maliyyə imkanları və qarşılaşdıqları problemlər üzərində cəmlənmişdir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə fəaliyyət göstərən firmaların, inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə, maliyyə resurslarına çıxışda daha çox çətinliklərlə üzləşdikləri qeyd olunur. Maliyyə idarəetmə üsullarının məhdudluğu, resurs çatışmazlığı və makroiqtisadi məhdudiyyətlər, xüsusilə mikro və kiçik bizneslərin inkişafında maneələr yaradır. Bu kontekstdə, firmalar mövcud maliyyə resurslarını daha səmərəli idarə etməlidir. Yaxşı istehsal və marketinq nəticələri əldə edən müəssisələr, debitor borclarının toplanmasında yaranan problemlər və müflislik riski səbəbindən borc öhdəliklərini yerinə yetirməkdə çətinlik çəkmə bilirlər. Eyni zamanda, qısamüddətli borclarla uzunmüddətli təşəbbüslərin maliyyələşdirilməsi və ya yanlış xərc təhlili artım və gəlirlilik hədəflərinə çatmağa mane olur. Hətta kifayət qədər pul ehtiyatına malik olan bəzi şirkətlər maliyyə və inventar nəzarətinin zəif olması səbəbilə uğursuzluqla üzləşə bilirlər [11, s.68].

Tədqiqatlar göstərir ki, firma uğursuzluğunun əsas səbəbləri zəif maliyyə planlaşdırması, planlaşdırılmamış genişlənmə, qeyri-adekvat strateji və maliyyə proqnozlaşdırılması, sabit vəsaitlərə həddindən artıq sərmayə qoyulması və kapitalın qeyri-effektiv idarə edilməsidir [12, s.47].

Maliyyə menecmenti strategiyası isə müəssisələrdə maliyyələşdirmənin optimal idarə olunması, investisiyaların səmərəli qiymətləndirilməsi və mənfəətin düzgün bölüşdürülməsi ilə bağlı pul idarəetmə nəzəriyyələrini əhatə edir. Salazar və digərlərinə görə, şirkətin məqsədlərinə çatmaq üçün pul idarəçiliyinin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş strategiyalar məqsədləri, üsulları və alternativləri əhatə edir. Strateji maliyyə menecmenti müəssisənin məqsədlərinin müəyyənləşdirilməsi ilə başlayır və bu məqsədlərə çatmaq üçün maliyyə idarəetmə alətləri və proseslərinin planlaşdırılmasını və təşkilini nəzərdə tutur. Büdcələmə mərhələsindən sonra şirkət üçün hazırlanmış maliyyə planları mümkün pozuntuların qarşısı vaxtında alınaraq ən səmərəli şəkildə həyata keçirilməlidir. Qiymətləndirmə və nəzarət mərhələləri isə strateji

maliyyə idarəetməsinin əsasını təşkil edir. Akademik mühitdə uzun müddət maliyyə idarəçiliyi nəzəriyyələri ilə marqlanıb, lakin pul idarəetmə üsulları yalnız son illərdə elmi tədqiqatların əsas mövzusunə çevrilmişdir. McMahon, Hutchinson və Forsaith tərəfindən Avstraliya, Böyük Britaniya və ABŞ-da firmaların maliyyə idarəetmə prosedurları ilə bağlı aparılmış tədqiqat bu sahədə aparıcı araşdırmalardan biridir [13,s. 85]

Sonrakı illərdə digər tədqiqatçılar da müəssisələrdə müxtəlif maliyyə idarəetmə strategiyalarını araşdırmışlar. Nguyen və McMahon-un Vyetnam firmaları üzərində apardıqları tədqiqatlarda maliyyə idarəetmə prosedurlarının gəlirliliklə əlaqəsi öyrənilmiş və aşağıdakı istiqamətlər üzrə təsnif olunmuşdur: Mühəsibat uçotu məlumat sistemləri İqtisadi hesabat və təhlil Pul vəsaitlərinin idarə edilməsi proqramları Qəbzlərin idarə olunması üzrə ərizələr İnventar idarəetmə proqramları Daşınan aktivlərin idarə olunması proqramları Maliyyə planlaşdırması Müəssisələrin maliyyə idarəetməsi təcrübələri həm kəmiyyət, həm də məzmun baxımından müxtəlifdir və bu, ölkələrin iqtisadi və institusional inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq dəyişə bilər. Hunjra, Butt və Rahman tərəfindən Pakistan firmaları üzərində aparılmış araşdırmalarda isə kapital strukturu qərarları, dividend siyasəti, investisiya metodlarının qiymətləndirilməsi, əməliyyat və maliyyə göstəricilərinin təhlili və digər maliyyə idarəetmə prosedurları ətraflı şəkildə tədqiq edilmişdir.

Bir çox ölkələrdə kiçik və orta müəssisələrin (KOM) mühəsibat uçotu prosedurları və bu prosedurların müəssisələrin uğuru, inkişafı və rəqabət qabiliyyəti ilə əlaqəsi mövzusunda müxtəlif tədqiqatlar aparılmışdır. Bu tədqiqatlar arasında ən diqqət cəhətlərdən biri Zimbabvedə Dumbu və Çabaya tərəfindən aparılmışdır. Onlar 120 KOM-u əhatə edən araşdırmalarında uğurlu biznes fəaliyyətlərinin pul vəsaitlərinin idarə edilməsi, effektiv borc siyasəti və ümumi idarəetmə ilə sıx əlaqəli olduğunu müəyyən etmişlər. Nigeriyada Okafor altı kiçik müəssisə üzərində apardığı araşdırmada göstərmişdir ki, mühəsibat uçotu sistemləri, maliyyə məlumatları, investisiyaların idarə olunması, büdcələşdirmə təcrübələri və liderlik planlaşdırması müəssisələrin sağ qalmasına, inkişafına və gəlirliliyinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Meksikada Salazar, Soto və Mosquedo 202 müəssisə üzərində apardıqları araşdırmada, qısamüddətli maliyyə vəsaitlərini səmərəli şəkildə idarə edən müəssisələrin sektorda daha uzun müddət fəaliyyət göstərə bildiklərini və daha yüksək rəqabət gücünə sahib olduqlarını müəyyən etmişlər.

Pakistanlı tədqiqatçılar Niazi, Hunjra, Rashid, Akbar və Akhtar 64 firma ilə keçirdikləri araşdırmada müəssisələrin investisiya və fəaliyyət göstəricilərinin maliyyə və təşkilati nəticələrə əhəmiyyətli təsir etdiyini aşkar etmişlər. Bekin araşdırmasına əsasən, kiçik müəssisələrdə genişlənməyə maliyyə menecerlərinin təsiri böyük firmalarla müqayisədə iki dəfə daha güclüdür. Digər tərəfdən, Nigeriyada Okoro tərəfindən aparılmış araşdırmada göstərilmişdir ki, qadın sahibkarlar maliyyə mənbələrinə çıxışda və maliyyə idarəetmə təcrübələrinin tətbiqində çətinliklərlə üzləşirlər. Bu çətinliklərin əsas səbəblərindən biri kimi təhsil səviyyəsi göstərilmişdir. Yunanıstanda Voulgaris, Asteriou və Agiomirgianakis

tərəfindən aparılan tədqiqatda isə 143 dülgərlik müəssisəsinin təhlili əsasında müəyyən edilmişdir ki, gəlirlilik, likvidlik, sabit gəlirlər və uzunmüddətli kreditlərdən istifadə firmanın böyüməsinə müsbət təsir göstərir. Bütün bu tədqiqatların nəticələri göstərir ki, strateji maliyyə idarəetmə üsulları dünyanın müxtəlif bölgələrində fəaliyyət göstərən müəssisələrin maliyyə göstəricilərinə, ümumi inkişafına və rəqabət qabiliyyətinə əhəmiyyətli təsir edir. Ölkəmizdə aparılan araşdırmalar isə təsdiqləyir ki, həm effektiv, həm də qeyri-effektiv maliyyə idarəetmə proqram təminatı müəssisənin maliyyə vəziyyətində həlledici rol oynayır. Yerli sahibkarların üzləşdiyi əsas maliyyə problemləri sırasında daxili sərmayənin məhdudluğu və xarici resursların əldə edilməsində çətinliklər xüsusi yer tutur.

2010–2017-ci illər ərzində ölkəmiz İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (İƏİT) ölkələri arasında biznes kreditlərində ən yüksək artım göstəricilərindən birinə malik olsa da, bu göstərici hələ də digər inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrlə müqayisədə aşağıdır. 2004-cü ildə firmaların ümumi kreditlərdə payı 5% olduğu halda, 2021-ci ildə bu göstərici 24%-ə çatmışdır. Lakin maliyyə resurslarına çıxışda davam edən çətinliklər bu sahədə daha çox elmi araşdırmaların aparılmasını zəruri edir. Maliyyələşmə və kredit imkanlarının mövcudluğuna baxmayaraq, firmalar əsas maliyyə idarəetməsi sahələrində ciddi problemlərlə qarşılaşırlar. Pul vəsaitlərinin hərəkətinin zəif planlaşdırılması, inventar və debitor borclarının idarə edilməsindəki çatışmazlıqlar, kredit ödəniş müddətlərinin səmərəli şəkildə tənzimlənməməsi və investisiya büdcələrinin düzgün tərtib edilməməsi müəssisələrin fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir. Bu problemlərin uzun müddət davam etməsi müəssisənin qeyri-müəyyənlik şəraitində fəaliyyət göstərməsinə və nəticədə dağılmasına səbəb ola bilər. Buna görə də, strateji maliyyə idarəetmə metodlarının düzgün tətbiqi müəssisələrin inkişafı və uzunmüddətli fəaliyyəti baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Nəticə. Araşdırmalar göstərir ki, kiçik və orta müəssisələrin uğurlu fəaliyyəti bilavasitə strateji maliyyə idarəetməsindən asılıdır. Pul vəsaitlərinin hərəkəti, borcların və kreditlərin idarə olunması, investisiya planlaması və büdcələşdirmə kimi amillər müəssisənin böyüməsinə, gəlirliliyinə və bazarda mövqeyinin güclənməsinə ciddi təsir edir. Yerli firmaların üzləşdiyi maliyyə problemləri, xüsusilə kapital çatışmazlığı və resurslara çıxışda çətinliklər, maliyyə idarəetməsi üzrə bilik və bacarıqların artırılmasını zəruri edir. Tədqiqatlar onu da göstərir ki, sahibkarların təhsil səviyyəsi və maliyyə savadlılığı effektiv maliyyə qərarlarının verilməsində mühüm rol oynayır. Bu baxımdan, müəssisələrdə müasir və praktik maliyyə idarəetmə sistemlərinin tətbiqi onların davamlı inkişafı üçün əsas şərtlərdən biri hesab olunur.

Ədəbiyyat

1. Şükürov T, Ağamaliyev M. Bakı (2010), “Kommersiya müəssisələrinin iqtisadiyyatı.”. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti tərəfindən nəşr olunan kitab. Bakı.
2. Məmmədov, E. Y. (2014). “Müasir dövrdə istehlak malları bazarının formalaşması və böyüməsi ilə bağlı çətinliklər”, Bakı

3. Abbasov S.A. Maliyyə menecmenti: təşkili və təkmilləşdirilməsi problemləri (monoqrafiya). Bakı, "Elm və Təhsil", 2009. – 288 səh.
4. World Bank (2020). *Doing Business 2020: Comparing Business Regulation in 190 Economies*.
5. OECD (2023). *Financing Growth in SMEs: Enhancing Access to Finance for SMEs in Emerging Economies*.
6. International Finance Corporation (IFC), 2022. *SME Finance Forum: Addressing the SME Finance Gap in Emerging Markets*.
7. Kennedy, A., Tennent, K. D. (2016). *Financial Management: Principles and Applications*.
8. Beck, Thorsten, Demirgüç-Kunt, Asli. (2006). "Small and Medium-Size Enterprises: Access to Finance as a Growth Constraint." *Journal of Banking & Finance*, Volume 30, Issue 11, Pages 2931–2943.
9. Uluyol, Oğuzhan (2015). *Finansal Yönetim ve Analiz: Teori ve Uygulama*.
10. Kennedy, A., Tennent, K. D. (2016). *Financial Management: Principles and Applications*.
11. Uluyol, O. (2015). *Finansal Yönetim ve İşletme Başarısı Arasındaki İlişki*.
12. Salazar, J. E., et al. (2015). *Financial Planning and Firm Success: A Study of the Critical Factors for Business Failure*.
13. McMahon, R., Hutchinson, P., & Forsyth, P. (2013). *Financial Management Practices in Australia, the UK and the USA: A Comparative Study*.
14. Accounting systems and their impact on small business survival in Nigeria. Lagos: Nigerian Business Review. Salazar, A., Soto, R., & Mosqueda, M. (20xx).
15. Financial decision-making and competitive strategies among SMEs in Mexico. Mexico City: Economic Research Institute. Niazi, G. S. K., Hunjra, A. I., Rashid, H. H., Akbar, S. W., & Akhtar, W.
16. Impact of financial and organizational performance on SMEs in Pakistan. Islamabad: *Journal of Finance and Management*. Beki, L.
17. Role of financial managers in the growth of small enterprises. Nairobi: African Economic Studies. Okoro, I.
18. Financing SMEs and Entrepreneurs: An OECD Scoreboard. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/industry/smes/>

PROSPECTS FOR MORE EFFECTIVE USE OF FINANCIAL RESOURCES

L.S. Sultanli

Azerbaijan University, Ceyhun Hajibeyli, 71, Baku, Azerbaijan

Abstract. The article examines the prospects for more effective use of financial resources, drawing on both international and local experience. The results of the study show that enterprises without a properly structured financial strategy may face liquidity shortages, debt problems, and management inefficiency.

Keywords: Financial Management, small and medium enterprises, competitiveness, profitability